

Joanna Michalak-Dawidziuk

Recenzja książki

Janusz Bielski

Nauczyciel doskonały.

Kształtowanie się nauczycielskiego zawodu, warunki, kryteria i mierniki efektywności pracy nauczyciela

Oficyna Wydawnicza Impuls

Kraków 2017

Nakładem Oficyny Wydawniczej Impuls została wydana w 2017 r. książka autorstwa Janusza Bielskiego pt. *Nauczyciel doskonały. Kształtowanie się nauczycielskiego zawodu, warunki, kryteria i mierniki efektywności pracy nauczyciela* – ss.174 (ISBN 978-83-8095-148-8). Książka porusza ważny problem, jakim jest nauczyciel we współczesnej szkole. Proces zmian następujący na świecie, mający poważny wpływ na szkołę, a także kolejne reformy wdrażane w systemie edukacji czynią zawód nauczyciela niezwykle trudnym. Sytuacja ta stanowi poważne wyzwanie dla uczelni, przygotowujących do wykonywania zawodu nauczyciela, a następnie dla samego nauczyciela w szkole, który stale musi nabywać nowe umiejętności i kompetencje. Monografia uwzględnia czternaście rozdziałów, poprzedzonych wstępem, w którym Autor formułuje szereg pytań dotyczących nauczyciela, m.in.: jaki powinien być nauczyciel idealny? jakie kompetencje zawodowe powinien mieć, aby dobrze spełniał swoje funkcje, jego praca przynosiła pożądane rezultaty? jaki model nauczyciela funkcjonuje obecnie w świadomości społecznej?

Podjmując próbę odpowiedzi Autor stwierdza, iż „Rynek pracy potrzebuje przede wszystkim absolwentów – nauczycieli wszechstronnie wykształconych, z intuicją opartą na interdyscyplinarnej wiedzy i bogatej osobowości” (s. 8). Jednocześnie Autor zwraca uwagę, iż „Wiele wyższych uczelni bardziej przypomina zakłady produkujące „wyroby” złej jakości” (s. 9). Kontynuując rozważania Autor odwołuje się do dawnego modelu nauczyciela opisywanego w literaturze „(...) człowieka o niewzruszonych zasadach i szerokich horyzontach” (s. 9). Jednocześnie zwraca uwagę, iż status zawodu nauczyciela jest wyższy w ocenie społecznej niż wśród samych nauczycieli. Autor nawiązuje do badań, wykazujących słabe strony tej profesji „(...) mężczyznom najbardziej doskwiera niska pozycja materialna, polityczna, towarzyska, a kobietom – mała atrakcyjność: czują, że są gorzej ubrane, uważają, że zalety ich osobowości i umysłu są niesłusznie lekceważone” (s. 9-10). *Wstęp* Autor podsumowuje myślą K. Konarzewskiego

„(...) nauczyciele powinni być bardziej czytani, towarzysko obcy i lepiej wynagradzani, aby ich pozycja społeczna mogła się poprawić” (Konarzewski, s. 148-149).

Rozdział I. *Osoba nauczyciela w literaturze pedagogicznej* Autor rozpoczyna rozważaniami teoretycznymi o nauczycielu na gruncie literatury pedagogicznej, odwołując się do dzieła Andrzeja Frycza Modrzewskiego *O poprawie Rzeczypospolitej*, który sytuował stan nauczycielski na równi z najwyższymi stanami, a także Komisji Edukacji Narodowej, która utworzyła dla nauczycieli osobny „stan akademicki”. Następnie Autor zwraca uwagę na liczne badania, poświęcone nauczycielowi, jakie miały miejsce w XX wieku i które w konsekwencji doprowadziły do wyodrębnienia subdyscypliny pedagogicznej – *pedeutologia*. Autor książki charakteryzuje dorobek badaczy tego okresu, dla których obszarem badawczym była osoba nauczyciela, tj. J.W. Dawida, Z. Mysłakowskiego, M. Kreutza, S. Szumana, S. Baley a W. Dzierzbicką. Następnie omawia trendy modelu nauczyciela w XX wieku, w którym skupiono się nad jego przygotowaniem do realizacji zadań, związanych z procesem edukacyjno-wychowawczym. Autor zwraca uwagę, iż współcześnie następuje koncentracja nad badaniem rzeczywistego otoczenia nauczyciela i analizą czynników warunkujących większą efektywność pracy. Masowy charakter zawodu nauczyciela powoduje, iż istnieje konieczność właściwego przygotowania studenta do wykonywania zawodu oraz kształtowania postawy nacechowanej potrzebą doskonalenia. Jest to spowodowane faktem rzeczywistego i aktywnego udziału nauczyciela w procesie następujących zmian, jakim podlega system edukacyjny. Autor prezentuje współczesnych badaczy, prowadzących badania pedeutologiczne, m.in. W. Okonia, K. Lecha, R. Radwiłowicza, S. Palkę (koncentrujących uwagę na efektywności pracy nauczyciela w kontekście wyników nauczania), K. Denek, R. Kwaśnicę (zajmujących się kontekstem kompetencji zawodowych). Ponadto Autor odwołał się do dorobku naukowego badaczy zagranicznych, prezentując w zarysie dorobek badawczy m.in. ze Stanów Zjednoczonych i Niemiec. Jednocześnie zwraca uwagę na wyposażenie nauczyciela w procesie przygotowania do zawodu w wiedzę pedagogiczną, psychologiczną i socjologiczną.

W dalszym wywodzie Autor scharakteryzował współczesne metody, techniki, narzędzia i procedury badawcze, które – w procesie badania nauczyciela – przenoszone są współcześnie z takich nauk, jak: prakseologia, cybernetyka, socjologia, nauki ergologiczne. Pod koniec XX i XXI wieku nauczyciel podlegał szczególnej krytyce. Przedstawicielami tego nurtu są m.in.: E. Reimer i I. Illich, którzy uważają, iż w procesie przekazywania uczniom wiedzy rola nauczyciela obecnie jest najmniejsza. Na tym gruncie zrodziła się w Stanach Zjednoczonych antypedagogika, która w Polsce pojawiła się w 1985 r. Ruch ten kontestował represyjny charakter dotychczasowych systemów edukacyjnych. W poważnym stopniu oparty był na koncepcji psychologii humanistycznej C. Rogersa. Debata nad niedoskonałością systemu edukacyjnego doprowadziła do krytycznej refleksji, dotyczącej konieczności zmian w tym systemie. Pojawia się trend zmierzający do zmiany dotychczasowej *edukacji adaptacyjnej* (utrwalający istniejący model życia społecznego, hamujący zmiany cywilizacyjne i przystosowujący młodzież i nauczycieli do zastanej rzeczywistości) *edukacją krytyczno-kreatywną*, inicjującą innowacje, twórczość i zmianę otaczającego świata. Kolejne reformy systemu oświaty wprowadziły nowe zadania dla nauczyciela. W ostatnich latach wprowadzono do procesu kształcenia nowe pojęcie,

tj. kompetencji lub osiągnięć ucznia, co nakłada na nauczycieli nowe zadania. Także uczelnie, przygotowujące przyszłych nauczycieli do wykonywania zawodu powinny orientować się w nowych trendach wdrażanych reform. Autor odwołując się do prowadzonych współcześnie badań nad nauczycielem i jego efektywnością pracy stwierdza luki i niedoskonałości. Przeważają prace o charakterze normatywnym lub skrajnie empiryczne pozbawione głębokiej podstawy teoretycznej. Podsumowując Autor jednak stwierdza, iż „(...) nasz system edukacyjny staje się coraz bardziej doskonały, nadążający za postępem wiedzy pedagogicznej i innych nauk” (s. 26). Jednocześnie jednak wskazuje na potrzebę uświadomienia nauczycielowi, iż nie jest jedynym przekątnikiem wiedzy. Uczeń pozyskuje wiedzę poprzez: internet, książki i czasopisma, biblioteki szkolne, e-booki, programy edukacyjne w stacjach telewizyjnych, komputerowe gry edukacyjne i symulacyjne. Dlatego też nauczyciel powinien prowadzić zajęcia w sposób dynamiczny i interaktywny. Ponadto, musi dostosowywać narzędzia przekazywania wiedzy do wymagań i oczekiwań uczniów, jak również do ich zdolności. Autor jednocześnie wymienia wśród nowoczesnych form kształcenia e learning, oraz blended-learning – połączenie nauki tradycyjnej z nauką na odległość prowadzoną drogą elektroniczną. Jednocześnie stwierdza, iż dynamika postępu może spowodować za kilka lat lub miesięcy odkrycie kolejnych nowych metod.

W rozdziale *Przemiany edukacyjne w czasach współczesnych* Autor poddaje refleksji zmiany w systemie oświaty, będące wynikiem przemian społeczno-polityczno-gospodarczych, zapoczątkowanych w Polsce w 1989 r. W ramach następującego procesu zmian wdrażany jest model „edukacji krytyczno-kreatywnej – pobudzającej do innowacji, twórczości i zmian otaczającego nas świata” (s. 31), który powoduje zmianę myślenia o roli nauczyciela w procesie edukacyjno-wychowawczym. W nowej perspektywie nauczyciel postrzegany jest jako doradca i osoba wspomagająca ucznia w uczeniu się. Autor zwraca uwagę, iż wdrażanie reformy edukacyjnej wymagało „nakreślenia przewodniej idei reformy” (s. 33), w tym m.in. celów, zadań, programów działania, a także podstaw programowych i autorskich programów nauczania. Proces reformowania systemu edukacji odnosi się nie tylko do Polski, „Na całym niemal świecie działania szkoły poddawane są poważnej krytyce” (s. 33). Autor podkreśla, iż u podstaw wdrożonej w latach dziewięćdziesiątych w Polsce reformy systemu edukacji leży „rozwój osoby ludzkiej” (s. 34). Takie ujęcie odwołuje się m.in. do personalistycznej filozofii człowieka, która w kontekście edukacji sytuuje ucznia „jako osobę, która w wyniku swej indywidualności, wolności i autonomii dominuje ponad wszystkim” (s. 35). Takie podejście „Wymaga od nauczyciela poszanowania godności i intymności ucznia” (s. 35). Jako główne założenia reformy oświatowej w Polsce Autor wskazuje: różnorodność programów kształcenia z jednoczesną wolnością wyboru przez nauczyciela, uelastycznienie systemu klasowo-lekcyjnego, dzięki możliwości organizowania fakultatywnych zajęć grupowych, budowanie programów kształcenia w oparciu o efekty, w podziale na wiedzę, umiejętności i kompetencje, utworzenie obiektywnego, zewnętrznego systemu oceniania oraz wprowadzenie w nauczaniu zintegrowanej oceny opisowej.

Przygotowanie nauczyciela do zawodu to kolejny rozdział, w którym Autor podkreśla konieczność holistycznego kształcenia nauczycieli, uwzględniającego zarówno umiejętności zawodowe, wiedzę specjalistyczną, jak i „całą osobowość nauczyciela” (s. 44). Kontynuując rozważania Autor podkreśla dynamiczny charakter sytuacji edukacyjnych i wiążący się z tym brak możliwości pełnego przygotowania nauczyciela do wykonywania zawodu. Stąd konieczność permanentnego doskonalenia nauczyciela.

W rozdziale *Kompetencje tworzące zawód nauczyciela* Autor wskazuje kompetencje aksjologiczne (praktyczno-moralne) i instrumentalne, jako istotne w zawodzie nauczyciela. Jednocześnie podkreśla nadrzędną rolę kompetencji aksjologicznych, które umożliwiają nauczycielowi określenie celów, powiązania ich z wartościami oraz dostosowanie środków i metod. Kompetencje instrumentalne służyć powinny nauczycielowi jedynie w procesie realizacji dydaktyki. Autor zwraca uwagę na odmienną sposobów wyposażania nauczycieli w wymienione kompetencje: instrumentalne kształcone są „za pomocą słowa, pokazu, środków multimedialnych” (s. 54), natomiast kompetencje aksjologiczne „kształtują się głównie w dialogu, w kontaktach międzyludzkich” (s. 54). W tym kontekście uczelnie powinny dostosować proces przygotowywania studentów do zawodu nauczyciela, uwzględniając potrzeby współczesnej szkoły.

Komunikacja interpersonalna w edukacji to rozdział, w którym Autor wskazuje komunikację interpersonalną, jako główny czynnik sukcesu pedagogicznego. Wyjaśniając pojęcie określa je jako umiejętność nauczyciela „koncentrowania swojej uwagi na powierzonych mu wychowankach” (s. 55). Dokonując analizy procesu komunikacji, podkreśla konieczność podmiotowego i empatycznego podejścia nauczyciela do ucznia. Jednocześnie Autor zwraca uwagę na znaczenie woli obu strony – zarówno nauczyciela, jak i ucznia, w kreowaniu konstruktywnego dialogu i współdziałania. Dokonując analizy komunikacji interpersonalnej wskazuje także występujące bariery, dzieląc je na wewnętrzne ze strony nauczyciela np. „posługiwanie się zbyt trudnym językiem” (s. 56), ze strony ucznia „niski poziom motywacji do aktywnego uczestnictwa w zajęciach lekcyjnych” (s. 57) i zewnętrzne (np. „zbyt duża liczebność grupy na zajęciach” (s. 57). Na zakończenie rozdziału Autor charakteryzuje rolę ucznia i proponowane reakcje nauczyciela.

W rozdziale *Style oddziaływania wychowawczego nauczyciela* Autor odwołuje się do pierwszych badaczy nad stylami oddziaływania wychowawczego tj. R.K. White’a i R. Lippitt’a, którzy, jako pierwsi, wprowadzili pojęcie *stylu*. Autor wymienia i charakteryzuje „trzy style oddziaływać: autokratyczny, demokratyczny i *laissez-faire* – styl wolnej ręki, liberalny” (s. 65). Odwołując się do wyników badań Cocha i Frencha Autor wskazuje większą efektywność stylu demokratycznego, jednakże zwraca uwagę – powołując się na literaturę naukową¹ - na lepszą skuteczność stylu autokratycznego w określonych sytuacjach, np. „sytuacja zagrożenia” (s. 69). Także na gruncie oddziaływania wychowawczego – w kontekście eksperymentu White’a i Lippitt’a – Autor zwraca uwagę na sprzeczność w zakresie produktywności stylów. Przeprowadzone badania wykazują, iż ilość wykonanej pracy jest wyższa w przypadku

¹ S. Mika, *Wstęp do psychologii społecznej*, PWN, Warszawa 1975.

zastosowania stylu autokratycznego, lecz wyższą jakość i oryginalność uzyskuje się stosując styl demokratyczny (s. 69). Kontynuując rozważania Autor zwraca uwagę na „tzw. ciepło emocjonalne emitowane przez wychowawców” (s. 70). W tym kontekście przywołuje wyniki badań G.M. Harringtona, dotyczące „roli uśmiechu w pracy nauczyciela” (s. 70) oraz J. Sobańskiej, poświęcone konfliktom uczniów z nauczycielami, jako przyczyny obniżenia wyników nauczania. Na zakończenie rozdziału Autor przedstawia w układzie tabelarycznym style oddziaływania wychowawczego oraz ich cechy charakterystyczne i skutki.

Błędy nauczycieli w procesie wychowania to rozdział, w którym Autor rozpoczyna rozważania od jednej z najpoważniejszych nieprawidłowości, tj. pseudowychowania, przywołując poglądy na ten temat A.M. Tchorzewskiego i B. Śliwerskiego. Jednocześnie przedstawia i charakteryzuje „cztery kategorie wychowania” (s. 74), które opracował J. Filek, tj.: „nieadekwatne, fikcyjne, wyobcowane, zawiadające” (s. 74). Kontynuując refleksję nad wychowaniem Autor stwierdza, iż „nie zasługują na miano wychowania” (s. 75): tresura, administrowanie, tylko trening, moralizowanie, kształtowanie osobowości sprowadzanej tylko do reifikacji (uprzedmiotowienia ucznia), manipulacji uczniem oraz wychowanie toksyczne. Jako kolejne nieprawidłowości w procesie wychowania Autor wymienia wychowanie nieskuteczne, tj. „które rozminęło się w swoich rezultatach z oczekiwanymi celami” (s. 75) oraz błędne, tj. „które dostarcza doświadczeń niezgodnych z celem” (s. 75). Do negatywnych cech wychowawcy Autor zalicza: „rygoryzm, agresję, hamowanie aktywności ucznia, obojętność nauczyciela, eksponowanie siebie, uleganie (bezradność), zastępowania (wyręczanie), idealizowanie dziecka oraz niekonsekwencję” (s. 76). W układzie tabelarycznym zostały przedstawione błędy i właściwe zachowania nauczyciela-wychowawcy, a także skutki błędów wychowawczych. Na zakończenie Autor stwierdza, iż w zapobieganiu błędów wychowawczych „najważniejsze są odpowiednie kompetencje pedagogiczne” (s. 78) nauczyciela.

W rozdziale *Model nauczyciela dynamicznego (efektywnego)* Autor scharakteryzował cechy, postawy i zachowania nauczycieli, które zalicza do najbardziej efektywnych, tj. aktywny udział nauczycieli w debatach, prowadzonych na szerszym forum, zapoznaje się z literaturą zawodową i wdraża lub modyfikuje prezentowane rozwiązania, inspiruje środowisko pedagogiczne do dyskusji na tematy dydaktyczno-wychowawcze, przygotowuje programy autorskie, czas pracy zawodowej wykorzystuje wyłącznie do realizacji zamierzonych zadań dydaktyczno-wychowawczych, jest rzetelny i słowny, określa wysokie wymagania uczniom, jednocześnie pomagając słabszym i wspierając zdolnych, w procesie poznania ucznia wykazuje wysoki stopień zaangażowania i zdeterminowania, poprzez m.in. kontaktowanie się z rodzicami, organizuje w sposób oryginalny zajęcia pozalekcyjne, nawiązuje z własnej inicjatywy kontakty z ekspertami.

W rozdziale *Rozwój zawodowy nauczyciela* Autor przedstawia koncepcję rozwoju zawodowego, ze szczególnym uwzględnieniem mechanizmów samowiedzy i samokontroli. „Systematyczna i wnikliwa ocena własnego postępowania dydaktycznego i wychowawczego przyczynia się zatem do zawodowego rozwoju nauczyciela” (s. 84). W tekście zostały wymienione i scharakteryzowane fazy rozwoju zawodowego nauczycieli, tj.: wzorców metodycznych, kry-

tycznej refleksji, samokontroli nauczyciela oraz twórcza. Autor podkreśla podmiotowe podejście do nauczyciela w prezentowanej koncepcji oraz możliwość jej praktycznego zastosowania „w procesie kształcenia i wychowania, np. być pomocna w opracowaniu programów form kształcenia podyplomowego dla różnych grup nauczycielskich, lub stanowić podstawę do nacreślenia wymagań na kolejne stopnie awansu zawodowego” (s. 85).

Kształcenie nauczycieli do nowych potrzeb edukacyjnych to rozdział, w którym Autor przedstawił osiem tez dotyczących kształcenia współczesnych nauczycieli. Są to: „Współczesnemu nauczycielowi potrzebna jest głęboka wiedza teoretyczna, refleksja filozoficzna, a nie tylko wiedza praktyczna w postaci metodycznych reguł działania” (s. 87), „Kształcenie nauczycieli powinno być otwarte na różne orientacje teoretyczne” (s. 90), „W kształceniu nauczycieli powinno się odchodzić od unifikującej standaryzacji i dążyć do personalizacji osobowości nauczycielskiej” (s. 90), „Nauczyciel powinien być w swoich działaniach pedagogicznych zorientowany na wielokierunkowe komunikowanie się z uczniem” (s. 91), „W kształceniu i doskonaleniu nauczycieli powinno odchodzić się od strategii sterowania do strategii oferowania” (s. 91), „Należy tak przygotować studentów, aby w swojej pracy jako nauczyciele byli zdolni do działań innowacyjnych i twórczych” (s. 91), „Edukacja nauczycielska i późniejszy okres doskonalenia zawodowego nie powinny być zdominowane wyłącznie przez myślenie „rynkowe” (s. 91), „Współczesny nauczyciel powinien posługiwać się najnowszą technologią informatyczną” (s. 93), „W nowym modelu zreformowanej edukacji zmienia się rola nauczyciela i uczniów w procesie nauczania i uczenia się” (s. 93). Przedstawione tezy Autor formułuje na podstawie analizy poglądów współczesnych badaczy, własnych badań oraz wieloletniego doświadczenia.

Rozdział *Zagadnienie autorytetu nauczyciela* Autor rozpoczyna od refleksji nad znaczeniem autorytetu w różnych kulturach, cywilizacjach i religiach. Na gruncie pedagogiki określa je jako zbiór „swoistych przymiotów i kompetencji nauczycieli i wychowawców, zwiększających ich możliwości oddziaływania na wychowanków” (s. 97). W rozważaniach teoretycznych Autor poddaje analizie pojęcie autorytetu odwołując się do poglądów m. in. L. Stomma, M. Fromma, H. Arendt, E. Durheima, F. Bacoma, S. Milgrama. Podejmując kwestię autorytetu w procesie wychowania Autor stwierdza, iż: „autorytet wychowawcy jest warunkiem skuteczności jego pracy” (s. 106). Jednakże „tylko umiarkowany autorytet stanowi gwarancję rozwoju harmonijnej osobowości” (s. 106). Omawiając problem postrzegania przez młodzież autorytetu, Autor zwraca uwagę na występujący brak autorytetów, który skutkuje transformacją wartości. Sytuacja ta skłania do refleksji nad procesem wychowawczym, uwzględniającym kształtowanie autorytetu już w okresie dzieciństwa. W procesie tym ważną rolę odgrywają rodzice i wychowawcy, którzy powinni zadbać o dostrzeżenie w otoczeniu ludzi, którzy powinni być otoczeni społecznym szacunkiem. Kontynuując Autor prowadzi rozważania na temat celu wychowania, określonego „jako postulowany stan, który chce się osiągnąć w wyniku oddziaływań dydaktycznych i wychowawczych” (s. 111). Wśród źródeł wychowania Autor wymienia wartości, normy moralne oraz prawa natury. Autor omawia także pojęcie *ideału wychowania* – jako

najwyższego celu wychowania oraz *wzoru osobowego*, jako przykład konkretnej osoby. Jednocześnie Autor podkreśla, iż cele wychowania determinowane są wieloma czynnikami, m.in.: orientacją filozoficzną, aksjologiczną, światopoglądem, czy też poglądami filozoficznymi.

W rozdziale *Uwarunkowania efektywności pracy pedagogicznej nauczyciela* Autor monografii rozpoczyna rozważania nad pojęciem efektywności pracy od podkreślenia wieloznaczności pojęcia oraz stwierdzenia, iż jest to pojęcie badane zarówno na gruncie pedagogicznym, psychologicznym, socjologicznym, jak i prakseologicznym. Autor zwraca uwagę, iż „Najbardziej uniwersalna definicja efektywności wywodzi się z prakseologii” (s. 115), która określa dwie jej postacie, tj. skuteczność i ekonomiczność. W rozdziale Autor omawia różne ujęcia efektywności odwołując się m.in. do J. Zieleniewskiego, H. L. Le Chateliera, T. Tomaszewskiego. Efektywność na gruncie pedagogiki rozważana jest w kontekście jej uwarunkowań. Jest ściśle związana z zadaniami i czynnościami oraz celami dydaktycznymi i wychowawczymi. W działaniach dydaktycznych nauczyciela – w ujęciu prakseologicznym – efektywność rozumiana jest jako „sprawność i skuteczność jego oddziaływań dydaktycznych i wychowawczych” (s. 119). Pojęcie odnosi się także do wychowawcy, który m.in. „sprawnie realizuje zadania wychowawcze” (s. 119). Na zakończenie rozdziału Autor prezentuje wyznaczniki efektywności według B. Żechowskiej² – są nimi: 1) mechanizmy motywacyjne zdeterminowane: potrzebami i zadaniami, 2) determinanty osobowościowe (zdolność do wykorzystania własnych możliwości, samoregulacja własnego działania i postaw, cechy osobowości: ambicja, fantazja, inwencja, elastyczność), 3) wysoki poziom kompetencji zawodowych (pedagogicznych) – (nadmiar wiedzy i umiejętności, zapewniających wykonanie zadań), 4) jasno określone cele (bezpośrednie i długofalowe) oraz zadania skonkretyzowane (szczegółowe i złożone).

Rozdział *Od czego zależy skuteczność pracy nauczyciela?* stanowi próbę odpowiedzi na pytanie zawarte w tytule. Autor podkreśla, iż skuteczność jest uzależniona od wielu czynników, do których zalicza m.in.: postrzeganie dzieci i młodzieży w perspektywie personalistycznej. „Personalizacja, czyli stawanie się osobą, oznacza tu przede wszystkim rozwijanie podmiotowości” (s. 123), podmiotowe traktowanie ucznia, akceptację ucznia, rozumienie empatyczne ucznia, autentyzm nauczycieli i wychowawców, wysoki poziom kompetencji pedagogicznych nauczyciela oraz styl oddziaływania wychowawczego nauczyciela na uczniów.

Ostatni rozdział w recenzowanej monografii zatytułowany *Metody oceny sprawności działania pedagogicznego nauczyciela* Autor rozpoczyna od wskazania głównych cech sprawnego działania, tj.: celowości, racjonalności, dokładności, ekonomiczności i skuteczności. Autor omawia narzędzia konieczne do oceny sprawności działań pedagogicznych nauczyciela podczas lekcji. „Działanie nauczyciela w trakcie lekcji jest skuteczne wówczas, gdy każdy uczeń coś wyniósł z lekcji” (s. 127). Prezentowane definicyjne ujęcia pojęcia *lekcja* prowadzą Autora do zmodyfikowania definicji J. Poplucza³, która uzyskuje następujące brzmienie: „Lekcja to podporządkowana realizacji celów kształcenia struktura zadań i czynności nauczyciela

² B. Żechowska, *Efektywność pracy nauczyciela. Wyznaczniki, problemy, tendencje. Studium porównawcze*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1982.

³ J. Poplucz, *Optymalizacja działania pedagogicznego na lekcji*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1984.

i uczniów oraz warunków pracy” (s. 128). Tak sformułowana definicja m.in. „zwraca uwagę na podporządkowanie organizacji lekcji” (s. 128). Autor podkreśla konieczność odpowiednio zorganizowanej lekcji. Jednocześnie odwołuje się do teorii organizacji, wymieniając następujące fazy: przygotowawczą, wykonawczą i kontrolną, a następnie wymienia szczegółowo elementy lekcji w podziale na poszczególne jej części. Na zakończenie omawiania tej problematyki Autor kieruje czytelnika do dwóch „przewodników” do oceny lekcji, które zostały umieszczone w aneksie monografii.

W dalszym wywodzie Autor koncentruje uwagę na omówieniu oceny czynników warunkujących sprawność pracy pedagogicznej i jej efekty. Rozważania rozpoczyna od określenia czynników warunkujących kształtowanie umiejętności pedagogicznych. Do nich zalicza „cechy osobowości nauczyciela, wiedzę oraz doświadczenie pedagogiczne” (s. 131). Każde działanie oraz jego sprawność zależna jest od różnych warunków, które prakseolodzy określają mianem „możliwości działania” (s. 131). Autor zwraca uwagę, iż każde działanie wynika z potrzeby, która rodzi cel. Uświadomienie celu określa stosunek nauczyciela do realizowanych zadań i „uzasadnia pojęcie działania” (s. 132). Kończąc wywód Autor monografii wymienia elementy, które powinny być przedmiotem oceny nauczyciela, tj.:

- „– efekty jego pracy pedagogicznej,
- sprawność jego pracy, przejawiająca się w odpowiednim i skutecznym posługiwaniu się umiejętnościami pedagogicznymi,
- predyspozycje kierunkowe (aksjologiczne) i instrumentalne – kompetencje pedagogiczne determinujące tę sprawność,
- działalność na rzecz środowiska społecznego” (s. 134).

Aneks uwzględnia jedenaście narzędzi badawczych, w tym m.in. arkusze obserwacji, oceny, gromadzenia informacji, oceny efektywności, testy.

Podjęcie tematu nauczyciela – wobec bogactwa literatury poświęconej problematyce nauczyciela – jest poważnym wyzwaniem. Także zasięg omawianego tematu, sugerowany już przez tytuł książki, czyni to wyzwanie niezwykle trudnym. Jednakże recenzowana monografia ma charakter porządkujący, stanowi rodzaj poradnika, który może być adresowany zarówno do studentów, przygotowujących się do wykonywania zawodu nauczyciela, jak i szeroko rozumianego środowiska oświatowego, w tym dyrektorów szkół i placówek oraz nauczycieli-praktyków.

Bibliografia

- Konarzewski K., *Nauczyciel*, [w:] K. Kruszewski (red.), *Sztuka nauczania, 2 Szkoła*, Warszawa 1991.
- Mika S., *Wstęp do psychologii społecznej*, PWN, Warszawa 1975.
- Poplucz J., *Optymalizacja działania pedagogicznego na lekcji*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1984.
- Żechowska B., *Efektywność pracy nauczyciela. Wyznaczniki, problemy, tendencje. Studium porównawcze*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1982.